

Arbetstidsförkortning – arbetsdelning eller raserad välfärd?

I spåren på de senaste årens höga arbetslöshetsnivåer har arbetsdelning blivit något av ett slagord. Anders Forslund granskar i den här artikeln argumenten för en arbetstidsförkortning som medel att sänka den svenska arbetslösheten. I artikeln visas att en arbetstidsförkortning möjligen skulle kunna sänka arbetslösheten marginellt, men att kostnaderna i form av lägre produktion sannolikt är betydande.

De senaste årens höga arbetslöshetsnivåer har såväl i Sverige som i Västeuropa tillfört bränsle till diskussionen om hur arbetslösheten skall kunna bekämpas med både traditionella och mer okonventionella medel. På den europeiska kontinenten har sedan länge rests krav på arbetsdelning som ett botemedel mot massarbetslöshet, och ett antal länder har redan vidtagit åtgärder som syftar till att minska arbetslösheten genom arbetsdelning (se tex European Commission, [1995]). I Sverige har emellertid såväl politiker och ekonomer som fackföreningar och arbetsgivare i allmänhet varit tämligen skeptiska till idén om arbetsdelning. Detta innebär inte att det saknats röster i den svenska debatten som kraftfullt pläderat för en arbetstidsförkortning som en patentmedicin mot alledanda åkommor, inklusive arbetslöshet. Kan det vara så att den i Sverige konven-

tionella klokskapen i själva verket baseras på slentrianmässigt tänkande och att en arbetstidsförkortning skulle vara ett kraftfullt medel mot en permanentning av den svenska arbetslösheten på nuvarande höga nivå? Eller är det i stället så att en arbetstidsförkortning huvudsakligen medför en lägre produktions- och konsumtionsnivå (vilket många kritiker hävdar)?

En given invändning mot varje förslag om en förkortad arbetstid som ett medel i kampen mot arbetslösheten är att arbetstiden trendmässigt har fallit under minst 100 års tid utan någon motsvarande trend i arbetslösheten. Detta antyder att det åtminstone långsiktigt har varit andra faktorer än arbetstiden som styrt arbetslöshetens utveckling. En faktor, som möjligen skulle kunna modifiera denna analys, är den tendens till sk hysteresis i (framför allt den europeiska) arbetslösheten som varit ett huvudtema i senare tids forskning kring arbetslöshetsproblemen. Förekomsten av hysteresis innebär att det finns mekanismer, som efter det att arbetslösheten av någon anledning gått upp, tenderar att

ANDERS FORSLUND är docent i nationalekonomi vid nationalekonomiska institutionen, Uppsala universitet. Hans forskning är främst inriktad mot arbetsmarknadsekonomi.

* Författaren är tacksam för konstruktiva synpunkter från Susanne Ackum Agell, Thomas Lindh, Henry Ohlsson och Juhana Vartiainen.

skapa en permanent hög arbetslöshet. Om en arbetstidsförkortning kan visas ha gynnsamma effekter på kort sikt, skulle den därför i nuvarande situation kunna motiveras som ett sätt att motverka en permanentning av arbetslösheten på en hög nivå.

Jag skall i den här uppsatsen översiktligt behandla vad teoretisk och empirisk nationalekonomisk forskning säger om de förutsättningar som måste vara uppfyllda för att en arbetstidsförkortning i slutändan skall innebära att färre personer blir arbetslösa. Huvuddelen av diskussionen kommer att avse effekterna på kort sikt av en lagstadgad generell arbetstidsförkortning, inte effekterna av lokala avtal om t ex konjunkturpassad arbetstid.¹ Min diskussion kommer heller inte att beröra effekter av flexiblere arbetstider. En intressant fråga, som inte tycks ha spelat någon roll i den svenska diskussionen, är hurvida det överhuvudtaget finns behov av att reglera arbetstiden i lag. Vad finns det egentligen för anledning att tro att "marknaden" inte åstadkommer en optimal allokering av tidsresurser? Hur fundamental denna fråga än är, nöjer också jag mig med att ge en kort kommentar i uppsatsens avslutande diskussion.

Sysselsättningen mätt i arbetstimmar i en ekonomi under en viss tidsperiod är definitionsmässigt lika med produkten av antalet sysselsatta personer och antalet arbetade timmar per person. Argumentet för en arbetstidsförkortning i sin enklaste form är att om företagens efterfrågan på arbetstimmar är oförändrad, så leder en arbetstidsförkortning (via lagstiftning eller skatter och subventioner) till att sysselsättningskakan kan delas mellan fler personer så att arbetslösheten går ner. Styrkan i argumentet är beroende av i vilken utsträckning ett antal implicita och explicita förutsättningar är uppfyllda:

1. En lagstadgad arbetstidsförkortning leder till en minskad faktisk arbetstid.
2. En kortare arbetstid reducerar efterfrå-

gan på arbetade timmar proportionellt mindre än arbetstiden per person så att antalet efterfrågade personer ökar.

3. Arbetskraften är homogen och rörlig, så att en eventuell efterfrågeökning kan mötas av ett effektivt arbetsutbud.

Uppsatsen inleds med en teoretisk översikt som tämligen väl ansluter till dessa tre förutsättningar för att en arbetstidsförkortning skall ha en positiv inverkan på sysselsättningen. Därefter presenteras empirisk information som belyser de i den teoretiska genomgången identifierade nyckelfaktorerna. Uppsatsen avslutas med en sammanfattande bedömning.

Lagstadgad och faktisk arbetstid

Arbetstidsförkortningar kan åstadkommas på flera olika sätt: normalarbetstiden för heltidsarbetande kan förkortas; heltidsarbete kan ersättas med deltidarbete; overtidsarbete kan begränsas; tillfälligt förkortad arbetstid vid svag efterfrågan; olika former av ledighet för utbildning, sabbatsår och liknande. Uppenbarligen kräver dessa olika vägar också olika typer av ekonomisk-politiska åtgärder: Normalarbetstiden kan regleras i lag; deltidarbete kan subventioneras via sänkta arbetsgivaravgifter (Frankrike, Belgien, Italien) eller via arbetslöshetsförsäkringen (Tyskland); overtidsarbete kan regleras i lag; korttidsarbete kan subventioneras, t ex via arbetslöshetsförsäkringen (Frankrike, Tyskland, Italien); ledighet för studier kan subventioneras (Danmark).

I sista hand kommer ändå utfallet att bestämmas av hur företag och anställda rea-

¹ Denna avgränsning görs av flera skäl. För det första kan politikerna inte utöva ett direkt inflytande över lokala avtal mellan arbetsmarknadens parter. För det andra är de sannolika effekterna av lokala överenskommelser i normalfallet inte desamma som av centralt beslutade arbetstidsförkortningar.

gerar på lagar och subventioner. Det kan vara belysande att se på möjliga effekter av en lag som reducerar normalarbetstiden per dag för heltidsarbetande. Betrakta först deltidsarbetande. Vissa kommer att arbeta en oförändrad veckoarbetstid, andra, kanske främst de som arbetar några dagar per vecka, kommer att reducera sin arbetstid, medan ytterligare andra, kanske främst markar till heltidsarbetande som fått sin arbetstid reducerad, kommer att arbeta fler veckotimmar. Nettoeffekten är sannolikt att den faktiska arbetstiden förkortas mindre än proportionellt mot normalarbetstidens förkortning.

Betrakta härnäst effekten i företag som utnyttjar övertidsarbete. Företag använder övertidsarbete därför att det finns fasta anställningskostnader (sökkostnader, upplärningskostnader, personalavvecklingskostnader) samt för att utnyttja sin existerande kapitalstock effektivare genom längre driftstid. Analyser i Anxo [1987], Calmfors & Hoel [1985], Hart [1984, 1987] och Toedter [1985] visar att dessa företag sannolikt vill öka övertidsuttaget mer än reduktionen i normalarbetstid, så att antalet anställda till och med kan minska. Detta kan verka paradoxalt, men skälet är rättfram: om företagen redan utnyttjar övertid är marginalkostnaden för arbetskraft (lönekostnad plus övertidstillägg) oförändrad, medan arbetstidsförkortningen innebär att övertiden blir en större andel av den totala arbetstiden. Detta är analogt med att den fasta kostnaden per arbetare går upp, vilket i sin tur innebär att företagen vill minska antalet arbetare och istället öka timuttaget per arbetare. En möjlig motåtgärd skulle naturligtvis kunna vara att komplettera en arbetstidsförkortning med restriktioner mot företagens övertidsuttag.

Betrakta slutligen de anställda som varken arbetar deltid eller övertid (en stor andel). För denna grupp innebär sannolikt en arbetstidsförkortning också en förkortad arbetstid. Argumenten ovan antyder emellertid att en förkortad normalarbetstid san-

nolikt inte medför en proportionell förkortning av den genomsnittligt faktiskt arbetade tiden. Detta stöds också av empiriska undersökningar refererade i tex Anxo [1988].

Arbetstidsförkortning och arbetskraftsefterfrågan

Om vi utgår ifrån att en arbetstidsförkortning (åstadkommen på något av de ovan nämnda sätten) innebär en kortare genomsnittlig faktiskt arbetad tid per person, är nästa fråga hur det totala antalet efterfrågade arbetstimmar kan förväntas påverkas av en arbetstidsförkortning. Föreställningen om arbetstidsförkortning som arbetsdelning baseras på en föreställning om en given kaka av arbetstimmar som det bara gäller att fördela bättre mellan de sysselsatta och dem som saknar förvärsarbete, d v s en föreställning om att det totala antalet arbetstimmar i ekonomin inte påverkas. I det här avsnittet skall jag kortfattat redogöra för några resultat som berör hur arbetskraftsefterfrågan påverkas av en arbetstidsförkortning under enkla antaganden om den teknologi företagen använder och under antagande om att företagen vinstmaximerar.

Det är lätt att visa (se tex Houpis, [1993]) att sysselsättningseffekten av en förkortad arbetstid kan uttryckas som summan av en direkt effekt (vid en given timlön) samt en indirekt effekt via förändrad timlön.² Analytiskt kan det därför vara praktiskt att först diskutera hur sysselsättningen kan påverkas vid en oförändrad timlön, för att därefter diskutera hur timlönen kan förväntas påverkas och vilka ef-

²Närmare bestämt gäller att $e_{Nh} = e_{Nh} + e_{Nw} e_{wh}$, där e_{Nh} är sysselsättningens elasticitet med avseende på arbetstid, e_{Nw} är sysselsättningens elasticitet med avseende på arbetstid med given reallön, e_{wh} sysselsättningens löneelasticitet och e_{wh} lönens elasticitet med avseende på arbetstiden.

fekter detta kan förväntas ha på sysselsättningen.

Arbetskraftsefterfrågan vid en given reallön

En jämförelsenorm är fallet där timmar och anställda är perfekta substitut i produktionen och där det inte finns några fasta kostnader (för tex utbildning, anställning och avskedande). Då spelar det ingen roll för företagen om man anställer en person som arbetar 100 timmar per vecka eller om man anställer 100 personer som arbetar en timme per vecka. En halvering av arbetstiden leder i detta fall uppenbarligen till en fördubblad arbetsstyrka, d v s arbetsdelning (förutsatt att det finns personer som är villiga och kvalificerade att ta jobben).

Om personer och timmar är perfekta substitut kan den totala mängd arbetskraft ett företag tillgodogör sig skrivas som produkten av timmar och personer, hN . Om personer och timmar inte är perfekta substitut, kan det visas att det som är avgörande för hur efterfrågan på personer påverkas av en förkortad arbetstid är produktionens elasticitet med avseende på arbetstiden.³ Mycket talar för att denna elasticitet för det första varierar mellan olika arbeten och för det andra beror på hur lång arbetstiden är. I många arbeten tar det tid att "komma igång", och en kort arbetstid kan allmänt förväntas innebära att "improduktiv" tid är en större del av arbetsdagen. Detta medför att den första timmen på arbetet i så fall inte ger något stort bidrag till produktionen. Det är också uppenbart att trötthetssymptom av olika slag innebär att produktiviteten i slutet av väldigt långa arbetspass kan förväntas vara låg. Vid någon arbetstid däremellan kan elasticiteten sålunda förväntas nå ett maximum i de flesta arbeten (förmodligen vid olika arbetstid i olika yrken⁴). Det är rättframt att visa att efterfrågan på personer faktiskt minskar vid en arbetstidsförkortning om elasticiteten är större än ett, d v s om vi har stor-

driftsfördelar i utnyttjandet av arbetstid (se t ex Holmlund, [1989], Houpis, [1993] eller uttrycket i fotnot 3).

Fasta kostnader för anställning ger vid en given reallön företagen incitament att ersätta personer med timmar vid en arbetstidsförkortning. Detta innebär, att även om timmar och personer är perfekta substitut i produktionen, så kommer färre timmar per anställd inte att leda till en proportionell ökning i efterfrågan på personer. Ju större de fasta kostnaderna är som andel av de rörliga, desto mindre är sannolikheten att en reducerad arbetstid medför en signifikant ökad efterfrågan på personer (Houpis, [1993]).

Om vi har en teknologi som uppvisar konstant skalavkastning (d v s om en fördubbling av inputs ger en fördubblad produktion), kommer kapitalets utnyttjandegrad att påverka resultatet. I frånvaro av fasta kostnader kommer efterfrågan på personer att vara oförändrad om antalet skift är det, medan efterfrågan på personer ökar i proportion mot arbetstidsförkortningen om kapitalets utnyttjandegrad hålls konstant via ett ökat antal skift (som ger en oförändrad driftstid). I närvaro av fasta kostnader minskar efterfrågan på personer

³ Denna elasticitet är ett mått på hur mycket produktionen ändras vid en isolerad förändring av arbetstiden. Om vi för enkelhets skull betraktar en teknologi som kan beskrivas med en s k Cobb-Douglas produktionsfunktion, kan arbetskraftsinsatsen skrivas som $h^a N^b$. Det som är avgörande för hur efterfrågan på personer påverkas av en förkortad arbetstid är storleken på exponenten a , som är produktionens elasticitet med avseende på arbetstiden ($\epsilon_{y,h}$) under förutsättning att $b < 1$, vilket är ett standardresultat i den empiriska litteraturen. Närmare bestämt är sysselsättningens elasticitet med avseende på arbetstid lika med $-(1-a)/(1-b)$.

⁴ Detta är enligt min mening ett starkt skäl mot en centralt fastställd arbetstid. Variationer i lokala förhållanden och individuella önskemål borde rimligen tillåtas innebära lokala arbetstidsvariationer (tex reglerade i lokala avtal mellan fackförening och företag).

vid oförändrat antal skift, medan sysselsättningen sannolikt ökar, men mindre än proportionellt, med oförändrad driftstid (Houpis, [1993]). Effekternas förväntade styrka och riktning beror också på om produktionen är kapital- eller arbetskraftsintensiv: ju högre kapitalintensitet, desto större kostnader förknippade med kortare driftstider och desto sämre sysselsättningsutfall av en arbetstidsförkortning (Anxo, [1987, 1988]; Calmfors, [1988]; Calmfors & Hoel, [1989]).

Arbetstidsförkortning och timlön

För att analysera den förväntade löneeffekten av en arbetstidsförkortning finns det många tänkbara teoretiska utgångspunkter. Med tanke på den svenska arbetsmarknadens struktur verkar det rimligt att utgå ifrån någon form av förhandlingsmodell.⁵ Jag skall i det här avsnittet först presentera resultat som gäller på mikro-nivå, det vill säga i enskilda företag. Därefter kommer jag att behandla allmän jämvikt, d v s vad som händer med lön och arbetslöshet i en ekonomi med många fackföreningar och företag.

Partiell jämvikt

Om de fackliga organisationerna känner medlemmarnas preferenser rörande avvägning mellan arbetstid (och därmed inkomst) och fritid och tar hänsyn till dessa preferenser i löneförhandlingarna, kommer utfallet i en förhandlingsmodell normalt att bero på hur arbetstiden i utgångsläget har bestämts: av den enskilde individen, av fackföreningen eller av företaget. Resultaten är emellertid i allmänhet känsliga för exakt vilka antaganden som görs i analysen. I en modell där en fackförening ensidigt bestämmer lönen (den sk monopolfackföreningsmodellen) och där timmar och personer är perfekta substitut visar Holmlund [1989] att följande resultat gäller:

1. Om de anställda själva har bestämt sin arbetstid, beror löneeffekten på om individens arbetsutbud ökar eller minskar vid en höjd reallön: om utbudet minskar, så stiger lönen; om utbudet ökar, så faller lönen.

2. Om istället fackföreningen har bestämt arbetstiden, så ökar lönen om fritid är en normal vara, d v s om efterfrågan på fritid ökar med ökad inkomst.

3. Om företaget har bestämt arbetstiden kan inga bestämda slutsatser dras.

I en kommentar till Holmlund [1989], visar Calmfors [1989] att om lönen i stället bestäms i förhandlingar mellan fackförening och företag blir resultaten mer obestämda under i övrigt oförändrade antaganden:

1. Om de anställda själva bestämt sin arbetstid bestäms tecknet på löneeffekten av tecknet på arbetsutbudets löneelasticitet om en fackföreningsmedlems enda alternativ till sysselsättning i det egna företaget är arbetslöshet (och inte t ex sysselsättning i ett annat företag).

2. Om arbetstiden bestämts i förhandlingar mellan fackförening och företag, gäller samma villkor som i monopolfackföreningsfallet.

Analysen i Houpis [1993] visar att resultatet såväl i monopolfackföreningsfallet som i en modell med löneförhandlingar i ett fall där timmar och personer inte antas vara perfekta substitut beror på arbetstidens längd i förhållande till individens optimala val vid den initiala lönen: om arbetstiden är längre, lika med respektive kortare än den optimala, faller lönen, är lönen oförändrad respektive stiger lönen.

Allmän jämvikt

I allmän jämvikt tar vi hänsyn till hur en arbetstidsförkortning via både arbets-

⁵För en diskussion av effekterna i sk effektivitetslöne-modeller, där företagen antas sätta lönerna, se t ex Hoel [1987], Layard, Nickell & Jackman [1991] eller Houpis [1993].

kraftsefterfrågan vid oförändrad reallön och förändringar i reallönen påverkar arbetslösheten i en ekonomi med ett stort antal företag. Layard, Nickell & Jackman [1991] visar att arbetslösheten blir opåverkad av en arbetstidsförkortning i en enkel förhandlingsmodell. Arbetslösheten bestäms i deras modell av det lönepåslag på en reservationslön som etableras i förhandlingarna. Detta lönepåslag beror i modellen på arbetslöshet och inte på arbetstid, varför lönen kommer att anpassa sig så att arbetslösheten är oförändrad.⁶ Resultatet bygger emellertid på en modellspecifikation där fackföreningen varken antas bry sig om arbetstid eller sysselsättning. Houpis [1993] visar att om vi släpper på dessa antaganden, så kommer i allmänhet arbetslösheten att påverkas av en arbetstidsförkortning. Minskningen i arbetslösheten blir större ju mer arbetstiden överstiger den av individerna önskade, ju mindre arbetslöshetsersättningen är indexerad till timlönen, ju mer arbetslöshetsersättningen är indexerad till arbetstiden och ju lägre produktionens elasticitet med avseende på arbetstiden är.

Matchningen mellan lediga platser och arbetssökande

Antag att en lagstadgad arbetstidsförkortning ger som resultat en kortare arbetstid och att företagets arbetskraftsefterfrågan ökar. I de modeller som hittills diskuterats har det underförståtts att en ökad efterfrågan faktiskt kan tillfredsställas genom anställning av arbetslösa eller personer utanför arbetskraften. I vilken utsträckning detta är möjligt beror emellertid på hur god anpassningen är mellan företagets rekryteringsbehov och de (potentiellt) arbetssökande. Denna anpassning rör åtminstone två dimensioner: kvalifikationer och lokalisering. I bästa fall sammanfaller företagets behov med arbetsutbudet så att den ökade efterfrågan såväl regionalt som kvalifikationsmässigt motsvaras av tillgång till arbetskraft. Det säger sig emeller-

tid självt att arbetslösa sjukvårdsbiträden från Piteå knappast omedelbart kan ta arbete som universitetslektorer i nationalekonomi i Uppsala eller att arbetslösa byggnadsarbetare från Malmö inte nödvändigtvis passar som ingenjörer på ABB i Västerås. I den mån matchningen inte är perfekt (vilket den knappast kan tänkas vara⁷), kommer resulterande flaskhalsar att bidra till en press uppåt på lönerna utöver den som (eventuellt) kommer till stånd på en helt homogen arbetsmarknad. Hur stark denna tendens kan förväntas bli beror naturligtvis på omfattningen av "flaskhalsanställningar". Dessutom kommer emellertid eventuell komplementaritet mellan olika befattningar att påverka utfallet. Om ABB inte kan rekrytera civilingenjörer, kan detta innebära att ett antal andra anställningar inte heller kommer till stånd. Detta är ytterligare en faktor som rimligen dämpar sysselsättningseffekten av en arbetstidsförkortning.

Andra teoretiska överväganden

En möjlig effekt av en arbetstidsförkortning, som inte rönt något stort intresse i litteraturen anknyter till den sk "insider-outsider"-hypotesen (Lindbeck & Snower, [1988]). Enligt denna har anställda ("insiders") en stark position i närvaro av olika kostnader för att anställa, utbilda och avskeda arbetskraft. Denna starka position kan de utnyttja för att driva upp sina egna löner och därmed hålla tillbaka den totala

⁶ Om en arbetstidsförkortning skulle innebära en ökad efterfrågan på personer vid en given reallön, fungerar alltså modellen så att denna ökade efterfrågan uteslutande medför en högre reallön. Reallönen stiger exakt så mycket att arbetslösheten inte ändras.

⁷ Ett sätt att undersöka detta är att jämföra uppgifter från SCBs arbetskraftsundersökningar (AKU) om arbetslösa och personer utanför arbetskraften med AKUs uppgifter om sysselsatta respektive med AMS statistik för lediga platser.

Tabell 1 Sysselsättningens elasticitet med avseende på arbetstid vid en given reallön

Brechling [1965]	-0,8(ls)
Ball & St.Cyr [1966]	-1(ks/ls)
Hart & Wilson [1988]	-0,5
Plasmans & Vanroelen [1988]	-0,8(1 år); -0,7(5 år)
Whitley & Wilson [1988]	-0,6(1 år); -0,3(4 år)
Holmlund [1989]	-0,36(ks); -0,77(ls)

Not: ls betyder lång sikt och ks kort sikt.

Källa: Houpis [1993] och egna kompletteringar.

sysselsättningen. I den utsträckning en förkortad arbetstid bidrar till att stärka outsiderns på insiderns bekostnad kan den därför vara ett värdefullt bidrag till en försvagning av en tänkbar mekanism bakom arbetslöshetens tendens att bli varaktig.

Empiriska studier

I teoriöversikten ovan har ett antal faktorer som påverkar den sannolika riktningen och styrkan i effekterna av en förkortad arbetstid på sysselsättning och arbetslöshet diskuterats. Ett huvudbudskap från den genomgången är att det på teoretisk grundval knappast går att utesluta någonting: "lämpliga" val av antaganden kan producera "önskade" resultat. I sista hand måste därför en bedömning av de sannolika effekterna av en arbetstidsförkortning baseras på empirisk forskning kring de mekanismer som identifierats i den teoretiska litteraturen. Jag tänker inte beröra effekten av en arbetstidsförkortning på den faktiskt arbetade tiden mer än med de flyktiga kommentarer som lämnades inledningsvis (med innebörden att en lagstadgad arbetstidsförkortning förmodligen sänker den faktiskt arbetade tiden, dock mindre än proportionellt). Jag koncentrerar mig istället på studier av följande tre effekter: 1. Effekten på arbetskraftsefterfrågan av kortare arbetstid med given real-

Tabell 2 Produktionens elasticitet med avseende på arbetstid

Studie	e_{yh}
Ball & St. Cyr [1996]	0,8-1,6
Feldstein [1967]	1,1-2,5
Craine [1973]	0,9-2,2
Leslie & Wise [1980]	0,64
Leslie [1984]	1,3
Åberg [1987]	0,55-0,73
Hart & McGregor [1988]	0,81
Anxo & Bigsten [1989]	0,9
Anxo & Sterner [1991]	0,8
Mairesse & Kremp [1993]	0,3-0,7
Skedinger [1994]	0,3-0,6

Källa: Houpis [1993] och egna kompletteringar.

lön; 2. Produktionens elasticitet med avseende på arbetstid; 3. Effekten på timlön av arbetstidsförändringar. Genomgången av empiriska studier gör inga anspråk på att vara uttömmande.⁸

I *Tabell 1* presenteras resultaten från ett antal studier av sysselsättningens elasticitet med avseende på arbetstid vid en given reallön (e_{Nh}). Om timmar och personer är perfekta substitut och i frånvaro av fasta anställningskostnader är denna elasticitet minus ett, och en reduktion av arbetstiden med x procent ökar arbetskraftsefterfrågan med x procent. De i tabellen redovisade skattningsarna hamnar i ett intervall mellan -0,3 och -1. Detta innebär att i den utsträckning skattningsarna är tillförlitliga, så skall vi förvänta oss en ökad arbetskraftsefterfrågan vid en reducerad arbetstid och en given reallön.

I teoriöversikten såg vi att produktions elasticitet med avseende på arbetstid är en viktig bestämningsfaktor för hur arbetskraftsefterfrågan reagerar på en förändrad arbetstid. Allmänt gäller att ju lägre denna elasticitet är, desto större blir

⁸ En utförligare presentation av empiriska studier, som även går igenom erfarenheter från ett antal länder som nyligen genomfört arbetstidsförkortningar, finns i Eriksson [1996].

Tabell 3 Reallönens elasticitet med avseende på arbetstid

Studie	$\epsilon_{w,h}$
Holmlund [1989]	0
Calmfors & Forslund [1990]	0
Layard, Nickell & Jackman [1991]	0*
Forslund [1994]	-0,84(1s)

Not: 1s betecknar långsiktig effekt, 0 betyder frånvaro av signifikant effekt.

* Avser inte reallön, utan nominallönens stegringstakt.

sysselsättningseffekten av en kortare arbetstid. Om elasticiteten är större än ett skall vi förvänta oss att sysselsättningen faktiskt faller vid en arbetstidsförkortning. I *Tabell 2* redovisas några skattningar av produktionens elasticitet med avseende på arbetstid. Generellt visar tidiga skattningar på höga elasticiteter, medan senare (och ofta bättre genomförda) studier normalt indikerar att elasticiteten ligger under ett och ofta i intervallet 0,5–1. Detta är i grova drag konsistent med resultaten i *Tabell 1*.⁹

De skattningar som redovisas i tabellerna 1 och 2 antyder att en kortare arbetstid vid en given reallön förmodligen skulle leda till en ökad arbetskraftsefterfrågan. Denna effekt kan dock i princip omintetgöras om stigande reallöner också följer på en kortare arbetstid. Vad säger empiriska studier om detta? Tre av de fyra studier som redovisas i *Tabell 3* finner inga effekter av arbetstid på timlön, medan den fjärde (Forslund, [1994]) finner en starkt löneuppdrivande effekt av en kortare arbetstid.

Avslutande diskussion

Min tolkning av de teoretiska och empiriska resultat jag presenterat är att en arbetstidsförkortning sannolikt medför en kortare arbetstid. En kortare arbetstid kommer i sin tur troligen att öka efterfrågan på arbetskraft. I vilken utsträckning en sådan ökad efterfrågan leder till en ökad

sysselsättning, och inte huvudsakligen flaskhalsar på arbetsmarknaden och en press uppåt på lönerna, beror i stor utsträckning på den regionala och kvalifikationsmässiga anpassningen mellan utbud och efterfrågan. En kraftigt reducerad arbetstid, tex en snabbt införd sextimmars arbetsdag, dvs ungefärligen en 25-procentig minskning av arbetstiden, skulle kunna öka arbetskraftsefterfrågan med, säg, 10 procent, dvs med i runda tal den mängd personer som idag står utanför reguljär sysselsättning. Det är ytterst osannolikt att detta skulle ske utan att betydande flaskhalsproblem uppstår. Allmänt: ju större en arbetstidsförkortning är, desto större blir risken för flaskhalsproblem, ju mindre en arbetstidsförkortning är, desto mindre effekt på arbetskraftsefterfrågan, och därför också desto mindre den potentiella effekten på arbetslösheten.

Under alla omständigheter antyder de presenterade resultaten att en arbetstidsförkortning, även under gynnsamma omständigheter, leder till att sysselsättningen ökar mindre än proportionellt.¹⁰ Detta innebär att de eventuella intäkterna i form av en reducerad arbetslöshet måste vägas mot kostnaderna i form av en lägre produktion och därmed ett mindre (om än eventuellt jämnare fördelat) konsumtionsutrymme. Även om hysteresisproblem på arbetsmarknaden är ett starkt skäl att utnyttja alla till buds stående medel för att få ner arbetslösheten, bör man alltså vara medveten om att en arbetstidsförkortning medför

⁹ Enligt fotnot 3 kan arbetskraftsefterfrågans elasticitet med avseende på arbetstid uttryckas i termer av produktionens elasticitet med avseende på timmar respektive personer. Om dessa är ungefär lika stora, blir arbetskraftsefterfrågans elasticitet ungefär minus ett. Normala skattningar på produktionens elasticitet med avseende på personer ligger omkring 0,7–0,8. Sålunda är resultaten i de två tabellerna i grova drag konsistenta.

¹⁰ Denna slutsats följer även av analysen i TCO [1995].

betydande kostnader. Att väga dessa kostnader mot intäkterna är dock snarast ett politiskt problem.

En avslutande fundering rör motiven för att överhuvudtaget ha en arbetstidslagstiftning. I själva verket finns det starka skäl att tro att arbetstiden bör regleras via avtal (och kanske företrädesvis lokala avtal) snarare än lagstiftning. De flesta faktorer som påverkar såväl kostnader som intäkter för företagen och de anställda varierar mellan branscher och yrken, ja förmodligen även mellan företag och individer. Det verkar från en sådan utgångspunkt som om arbetstiden bör förkortas i första hand i de företag och yrken där kostnaderna för företagen är låga och önskemålen från de anställda är starka. Detta är precis vad man skulle kunna åstadkomma genom avtal. Det enda skäl jag kan komma på som talar för statlig reglering av arbetstiden är att avtal slutes mellan dem som redan är anställda och företagen. I den mån en kortare arbetstid ger mer sysselsättning, gagnar detta i första hand dem som inte är anställda. Statlig reglering skulle möjligen kunna internalisera en sådan "sysselsättningsexternalitet" och gynna "outsiders" på bekostnad av "insiders" intressen. Utifrån ett insider-outsider-perspektiv kan dock en arbetstidsförkortning tyckas vara en väl indirekt metod att åtgärda problemet.

Referenser

- Anxo, D, [1987], *Sysselsättningseffekter av en allmän arbetstidsförkortning*, Ekonomiska studier nr 20, Nationalekonomiska Institutionen, Göteborgs universitet.
- Anxo, D, [1988], "Sysselsättningseffekter av en allmän arbetstidsförkortning", *Ekonomisk Debatt*, årg 16, nr 5, s 358–367.
- Anxo, D & Bigsten, A, [1989], "Working Hours and Productivity in Swedish Manufacturing", *Scandinavian Journal of Economics*, 91, s 613–619.
- Anxo, D & Sterner, T, [1991], "Drifftidens betydelse för produktivitetsutvecklingen i svensk industri 1968–1988", i *Kapitalbildning, kapitalutnyttjande och produktivitet*, expertrapport nr 3 till produktivitetsdelegationen, Stockholm: Allmänna forlaget.
- Ball, R J & St Cyr, E B A, [1966], "Short-Term Employment Functions in British Manufacturing Industry", *Review of Economic Studies*, 33, s 179–207.
- Brechling, F, [1965], "The Relationship Between Output and Employment in British Manufacturing Industries", *Review of Economic Studies*, 32, årg 16, s 187–216.
- Calmfors, L, [1988], "Ska vi ha kortare arbetstid?", *Ekonomisk Debatt* 7, årg 16, s 525–535.
- Calmfors, L, [1989], Comment, i B Holmlund, Löfgren K-G & Engström L, (red), *Trade Unions, Employment and Unemployment Duration*, Oxford: Oxford University Press.
- Calmfors, L & Forslund, A, [1990], "Wage Formation in Sweden", i L Calmfors, (red), *Wage Formation and Macroeconomic Policy in the Nordic Countries*, Kristianstad: SNS och Oxford University Press.
- Calmfors, L & Hoel, M, [1985], "Work Sharing Overtime and Shift Work", Seminar Paper no 336, IIES, Stockholms universitet.
- Calmfors, L & Hoel, M, [1989], "Work Sharing, Employment and Shiftwork", *Oxford Economic Papers*, 41, s 758–773.
- Craine, R, [1973], "On the service Flow from Labour", *Review of Economic Studies*, 40, s 39–46.
- Eriksson, S, [1996], "Arbetstidsförkortningars verkningar på sysselsättningen – en översikt", stencil FIEF.
- European Commission, [1995], *Employment in Europe*, Luxemburg.
- Feldstein, M, [1967], "Specification of the Labor Input in the Aggregate Production Function", *Review of Economic Studies*, 34, s 375–386.
- Forslund, A, [1994], "Wage Setting at the Firm Level – Insider versus Outsider Forces", *Oxford Economic Papers*, 46, s 245–261.
- Hart, R A, [1984], "Worksharing and Factor Prices", *European Economic Review*, 24, s 165–188.
- Hart, R A, [1987], *Working Time and Employment*, London: Allen and Unwin.
- Hart, R A & McGregor, P G, [1988], "The Returns to Labour Services in West German

- Manufacturing Industry", *European Economic Review*, 32, s 947-963.
- Hart, R A & Wilson, N, [1988], "The Demand for Workers and Hours: Evidence from the UK Metalworking Industry", i Hart, R A, (red), *Employment, Unemployment and Labour Utilisation*, Unwin Hyman, Mass.
- Hoel, M, [1987], "Can Shorter Working Time Reduce Unemployment?" i Siven, C-H, (red), *Unemployment in Europe, Analysis and Policy Issues*, Timbro.
- Holmlund, B, [1989], "Wages and Employment in Unionized Economies: Theory and Evidence", i Holmlund, B, Löfgren, K-G & Engström, L, (red), *Trade Unions, Employment and Unemployment Duration*, Oxford: Oxford University Press.
- Houpis, G, [1993], "The Effect of Lower Hours of Work on Wages and Employment", Discussion Paper no 131, Centre for Economic Performance, LSE.
- Layard, R, Nickell, S & Jackman, R, [1991], *Unemployment. Macroeconomic Performance and the Labour Market*, Oxford: Oxford University Press.
- Leslie, D, [1984], "The productivity of hours in U.S. manufacturing industries", *Review of Economics and Statistics* 66.
- Leslie, D & Wise, J, [1980], "The Productivity of Hours in UK Manufacturing and Production Industries", *Economic Journal*, 90, s 74-84.
- Lindbeck, A & Snower, D, [1988], *The Insider-Outsider Theory of Employment and Unemployment*, Cambridge: MIT Press.
- Mairesse, J & Kremp, E, [1993], "A look at productivity at the firm level in eight French service industries", *Journal of Productivity Analysis*, 4.
- Plasmans, J & Vanroelen, A, [1988], "Reducing Working Time for Reducing Unemployment? A Macroeconomic Study for the Belgian Economy", i Motamen, H, (red), *Economic Modelling in the OECD Countries*, London: Routledge.
- Skedinger, P, [1994], *En ekonometrisk studie av arbetstidsproduktiviteten*, bilaga till SOU 1994:58.
- TCO, [1995], *Kortare Arbetstid*
- Toedter, K-H, [1985], "Shorter Working Time and Employment: An Analysis under Fixed and Flexible Price Regimes, Paper presented at Econometric Society 5th World Congress", M.I.T. 1985.
- Whitley, J D & Wilson, R A, [1988], "Hours Reductions Within Large-Scale Macroeconomic Models", i Hart, R A, (red), *Employment, Unemployment and Labour Utilisation*, Unwin Hyman, Mass.
- Åberg, Y, [1987], *The Impact of Working Hours and Other Factors on Production and Employment*, Avebury.